

بسم الله الرحمن الرحيم

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَدْ حَرَّكَ أَفلاكَ الدَّوَاتِ بِحَرَكَةِ جَذْبِ صَمْدَانِيَّتِهِ وَقَدْ مَوَّجَ أبحرَ
الْكِينوناتِ بِمَا هَبَّتْ وَفاحتَ عَلَيْهَا مِنْ أرياحِ عَزِّ فِرْدَانِيَّتِهِ وَقَدْ طَرَّرَ أَلواحَ الوجودِ
بِالنَّقْطَةِ الَّتِي اندرجتِ واندمجتِ فِيها الحروفاتِ والكلماتِ وأقمصها الطَّرازَ الْأَوَّلِيَّةَ بِمَا
سَبقتِ الممكّناتِ فِي الوجودِ وقابلتِ الفيوضاتِ والتَّجَلّياتِ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ عَنِ الحُضرةِ
الأَحَدِيَّةِ وَأَلْبَسَها القَميصَ الْأَخَرِيَّةَ بِمَا كانتِ مَكْمَلُ الكلماتِ اللَّاهوتِيَّةِ وَمُنْتَهِى كَلِمَةِ
التَّوْحِيدِ فِي الجَبَروتِ الْإِثباتِيَّةِ وجعلها مبدءَ الكلماتِ التَّامَّاتِ بِمَا ظَهَرَتْ وَبَرَزَتْ عَنْهَا
الحَقائِقُ والأَعْيانُ فِي المَلَكوتِ الْبَدِئِيَّةِ وَقَدَّرَها مَرَجِعَ كُلِّ شَيْءٍ بِمَا رَجَعَتْ إِلَيْها
الحروفاتِ الْعَالِيَةِ وَدارتِ الدَّائِرَةُ حَوْلَ نَفْسِها وَظَهَرَتْ الْأَوَّلِيَّةُ وَالْآخِرِيَّةُ فِي القَميصِ
الوَاحِدِيَّةِ وَاتَّحَدَتِ الظَّاهِرِيَّةُ وَالْباطِنِيَّةُ فِي النَّقْطَةِ الْأَحَدِيَّةِ وَانْكَشَفَ جَمالُ هَذِهِ الْآيَةِ
الْفِرْقَانِيَّةِ فِييَاالمرآتِ الْكِينونِيَّةِ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْباطِنُ وَإِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ
رَاجِعُونَ وَأُصْلِي وَأُسَلِّمُ عَلَى أَوَّلِ جَوْهَرٍ قَامَ بِهِ كُلُّ الشُّنُونِ الجَوْهَرِيَّةِ فِي مَلَكوتِ
الْأَسْماءِ وَالصِّفَاتِ وَعَلَى أَوَّلِ نُورٍ اسْتَنارتَ بِهِ زُجاجةُ الْقُلُوبِ عِنْدَ تَجَلِّيِ الدَّاتِ وَأَوَّلِ
نَفْسٍ هاجَ مِنْ مَهَبِّ عنايةِ اللَّهِ وَأَحْيى بِهِ هياكلَ التَّوْحِيدِ وَحَقائِقَ التَّجْرِيدِ مِنْ لُطائفِ
الْمَجَرَّداتِ وَآلِهِ الَّذِينَ بِهِمْ اشْتَعَلَتْ سراجُ المَعْرِفَةِ فِي قُلُوبِ العاشِقِينَ وَكانوا فِي سماءِ

العلم شموسا لائحات وفي حقهم نزلت الآيات المحكمات والكلمات التامات من لدى
الله خالق الأرضين والسموات

وبعد بر ناظر این کلمات و واقف این اشارات معلوم و مشهود بوده نظر
بخواهش و طلب سالك مسالك هدايت و بنده حلقه بگوش شاه ولايت و طالب
اسرارغيبیه الهیه و واقف اشارات خفيه ربّانيه محبّ خاندان و اهل بيت حضرت
مصطفی و دوست درویشان و منظور نظر ایشان متوسّل بعروة الله الوثقی و السبب
الاقوى على شوکت پاشا ولد مرحوم آغا حسين پاشا - وفقه الله لما يشاء - این
درویش اراده نموده که شرح مختصری و تفسیر موجز و مفیدی بحديث قدسی
مشهور که **"كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَخْبَيْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِأُعْرَفَ"**.

مرقوم دارد اگر چه در صدف هر کلمه از این نغمه الهیه و رثه ربّانيه لنالی
علم مکنون ما لانهايه مستور گشته و در اوعیه هر حرفی از آن بحور معانی غیر
متناهیة مخزون گردیده و لکن رشی از آن بحر موج و قطره از آن یمّ نظر بخواهش
دوستان مترشح میگردد و امیدواریم که در شرح این کلمات قدسیه و اشارات لاهوتیه
تأییدات خفيه حضرت ربّ العزة شامل گردد و اعانت و رحمت مکنونه او ظاهر
شود و انه لهو الملك المستعان.

و در کنائز مستوره و خزائن مخفیّه این کلمات لاهوتیّه اسرار خلیقه و علّت خلق موجودات و بعث ممکنات مخزون و مکنون گشته بدان ای طائر گلشن توحید و ای عندلیب بستان تجرید که در معرفت این حدیث "کُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِأُعْرَفَ" بمعرفت چهار مقام احتیاج است و این حدیث در لسان خواصّ و عوام جمیعاً مذکور است و در کلّ صحائف و کتب مسطور.

و اما معرفت چهار مقام اوّل کنز مخفی است و ثانی مقامات و مراتب محبّت و ثالث مقام خلقت و امثال آن و رابع مقام معرفت.

بدانکه در عرف صوفیّه مذکور است که غیب هویت در مرتبه احدیت جمیع اسماء از ساحت قدسش دور و بی اسم و صفت مشهور است زیرا اسماء حقّ مرایاء صفاتست و صفات حقّ در مرتبه احدیّه عین ذات حقّند بدون شائبه تفاوت و امتیاز بقسمی که سلطان عرصه علم و حکمت و پادشاه کشور ولایت حضرت علی ابن ابی طالب علیه التّحیّه و الثّناء میفرماید "کَمَالُ التَّوْحِيدِ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ" بلی اسماء و صفات ذاتیّه ثبوتیّه از ذات حقّ در هیچ رتبه سلب نگردد و لکن در آن مقام اسماء و صفات از یکدیگر منفصل نه و هم از آن ذات بی جهت ممتاز نیستند و حقائق شئونات الهیّه بعضی از بعضی و از آن ذات غیر متعیّن ممتاز و تفصیل نگردیده نه علماً و نه عیناً مثلاً ما بین اسم علیم از بصیر و سمیع و اسماء دیگر و این صفات ذاتیّه از ذات و حقائق و اعیانی که قابل و منفعلند از

این اسماء و صفات فرقی آشکار نگشته بلکه اعیان و حقائق و ماهیات اشیاء در این رتبه عزّ احدیّه شئوناتی هستند مر ذات را بدون شائبه غیریّت از کمال وحدت و فنا و ذات احدیّت را در این رتبه اکبر که میفرماید "كَانَ اللَّهُ وَ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ مِنْ شَيْءٍ" بکنز المخفی و غیب الهویّه و صرف الاحدیّه و ذات بحت و لا تعیین صرف و غیب الغیوب و غیب الاول و مجهول المطلق و مجهول النعت و منقطع الوجدانی و سائر اسماء دیگر تعبیر نموده‌اند.

دیگر ذکر مقصود و ملاحظه که نموده‌اند در هر کدام از این تعبیرات سبب تطویل کلام گردد.

باری مثالی از برای این مقام ذکر نمائیم تا مشهود و معلوم گردد حقیقت این رتبه و مقام اگر چه از برای آن ذات احدیّت بهیچوجه مثل نتوان زد زیرا از عقول و ادراک برتر و از تشبیه و تمثیل اعظمتر است در تصوّر ذات او را گنج کو تا در آید در تصوّر مثل او چنانچه میفرماید: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ و دلایل بسیارو برهان بیشمار بر این مطلب هست ولکن از برای آنکه شاید نفحه از روائح قدس احدیّت و نسیمی از رضوان حکمت و معرفت بر مشام سالکین سبل هدایت و طالبین اسرار حقیقت بوزد و اطیّار عقول و ادراک از آشیان حیرت و سرگردانی بر پرد لهذا خمر حیوان اسرار حقائق و معارف را در جام منیر تشبیه و کأس رقیق تمثیل بر تشنگان بادیه حیرت بنوشانند مثلاً در نقطه ملاحظه فرمائید و بحروفات

و کلمات که چگونه در هویت و حقیقت نقطه در کمال محو و فنا مطوی و مکنونند بقسمی که بهیچوجه آثار وجود از حروف و کلمات مشهود نیست و از یکدیگر هم امتیازی در میان نه بلکه محو صرف و فانی بحتند و وجودی جز ذات نقطه موجود نه بهم چنین اسماء و صفات الهیه و شئونات ذاتیه در مرتبه احدیه فانی صرف و محو بحتند بقسمی که نه رائحه وجود عینی استشمام نموده‌اند و نه علمی و این نقطه اصلیه کنز مخفی این حروفات و کلمات است و در او مندرج و مندمج بوده و از او ظاهر گشته چنانچه بدر منیر افلاک علم و معرفت و نقطه و مرکز دائره ولایت اسد الله الغالب (علی بن ابی طالب) - علیه التحیه و الثناء - میفرماید: **"كُلُّ مَا فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزُّبُورِ مَوْجُودٌ فِي الْقُرْآنِ وَ كُلُّ مَا فِي الْقُرْآنِ فِي الْفَاتِحَةِ وَ كُلُّ مَا فِي الْفَاتِحَةِ فِي الْبَسْمَلَةِ وَ كُلُّ مَا فِي الْبَسْمَلَةِ فِي الْبَاءِ وَ كُلُّ مَا فِي الْبَاءِ فِي النُّقْطَةِ وَ أَنَا النُّقْطَةُ"** و همچنین در احد ملاحظه فرمائید که جمیع اعداد از او ظاهر و خود داخل عدد نیست چه که مبدء جمیع اعداد احد است و اول تعین و ظهور احد واحد است و از واحد جمیع اعداد موجود شود حال این اعداد در احد بکمال بساطت و وحدت منطوی بودند و کنز مخفی کلّ اعداد بود و از او ظاهر شدند پس ملاحظه فرمائید که با وجود آنکه از نقطه جمیع حروفات و کلمات ظاهر و از احد کلّ اعداد مشهود نه نقطه اولیه از مقامات علو خود تنزل نموده و نه احد از مراتب تقدیس باز مانده.

باری این مقام کنز مخفی است که در لسان طایران گلزار توحید و عندلیبان گلشن تجرید مشهور و مذکور است و چون در غیب هوّیه حرکت حبّیه و میل ذاتی کمال جلاء و استجلاء اقتضاء نموده و کمال جلاء در نزد بعضی از عارفین ظهور حقّ است سبحانه بنفس خود بصور اعیان و استجلاء مشاهده جمال مطلق است تجلیات جمال خویشتن را در مریاء حقائق و اعیان لهذا شئونات ذاتیه بواسطه فیض اقدس از مرتبه ذات در مرتبه حضرت علم ظاهر گشته و این اوّل ظهور حقّ است از کنز مخفی در حضرت علم و از این ظهور اعیان ثابته بوجود علمی موجود شدند و هر کدام علی ما هو علیه در مرآت علم الهی از هم ممتاز گشتند و این مرتبه ثانویه مترتب است بر مرتبه اولیه که غیب احدیتست و این مرتبه را بغیب ثانی و واحدیت و مرتبه اعیان ثابته تعبیر نموده‌اند و اعیان ثابته صور علمیّه الهیه هستند که رائج وجود استشمام ننموده‌اند و لکن بوجود علمی موجود شدند و از هم ممتاز گشته‌اند و این مرتبه ثانویه نیز بکنز مخفی تعبیر گردد زیرا که اعیان و حقائق که معلومات حقّند در مرآت علم نیز بکمال خفا و بساطت و وحدت در ذات مندمج و مندرجند چه اگر بنحو تکثر بودند خارج از دو قسم نبود یا از اجزائی بودند مر ذات را یا نه در صورت اجزاء ترکیب لازم آید در ذات حقّ و ترکیب مستلزم احتیاج است زیرا در وجود محتاج باجزاست و احتیاج شأن ممکن است و حقّ سبحانه غنی بالذات است و در صورت غیر اجزاء قدیم است یا حادث اگر قدیم است تعدّد قدمات لازم آید و اگر حادث است این نیز باطل است زیرا علم از صفات قدیم است و علم بی‌معلوم ممکن نبود پس این معلومات لم یزل در مرآت

علم الهی موجود بوده و گذشته از این لازم آید که ذات محلّ حوادث گردد و این نیز باطل است و لکن بعضی از عارفین رموز غیبیه و واقفین اسرار خفیه الهیه که چشم از حدودات تشبیه و تمثیل عوالم کثرت بر دوختند و حجابات نورانیّه را بنار موقده ربّانیّه بسوختند و ببصر حدید و نظر دقیق در مقامات توحید ملاحظه نمودند جمیع اعیان و ماهیّات و حقائق و قابلیّات را از ساحت قدس حضرت علم که عین ذات حقّ است بعید دانند ان شاء الله در بیان مراتب و اقسام خلقت مجملاً در همین رساله ذکر خواهد شد باری این مرتبه و مقام کنز مخفی است که مذکور شد و چون آن غیب هوّیه بذاته لذاته تجلّی فرمود و بنفسه لنفسه ظهور نمود شاهد محبّت که در سراق ذات احدیّت پرده نشین گشته جمال ظهور گشود و رخ بنمود.

بدان ای مخمور باده عشق و محبّت الهی و سرمست جام منیر جذب و خلّت ربّانی که مقام عشق و محبّت فوق عالم احصا و بیان طائر است و طائران عقول و افکار از ادراکش قاصر و واقفان اسرار خفیه و عارفان رموز احدیه بیک جهة از حقیقت این لطیفه ربّانیّه و دقیقه صمدانیّه دم نزدند و لب نگشودند زیرا عشق و محبّتی که در ذات حقّ قبل از ظهور شئون ذاتیه از مرتبه احدیّت در مرتبه اعیان علم افراخته و غیب هوّیت بجمال خود در نفس خود نرد محبّت باخته که مبدء جمیع عشقها و شوقها و سرمایه همه محبّتها و شورها شد آن عشق و محبّت عین ذات حقّ بوده خارج و زاید بر ذات نبوده و ذات حقّ لم یزل غیر معروف و غیر موصوف بوده و ادراک هیچ مدرکی بمعرفت حقیقت و کنه او پی

نبرده و اگر طيور عقول و افکار دهرهای بی حد و شمار در هوای معرفت آن ذات احدیت پرواز نمایند شبری طیّ ننمایند.

بکنه ذاتش خرد برد پی اگر رسد خس بقعر دریا

و عشق و محبتی که از تجلیات و فیوضات این محبت غیبیه الهیه در دل و جان عاشقان جمال ذوالجلال آتش افروخته و جمیع سبحات و حجات را بتابش و رخششی سوخته بقسمی که از حقائق این مخموران باده الست و این مدهوشان می پرست جز ذکر دوست باقی نگذاشته و علم قدرت و عزّت إذا جاء الحقّ زهق الباطل بر اتلال وجود این اضلال فانی افراشته تا نفسی از این جام روح بخش الهی ننوشد لذتش نداند و تا قلبی باین نار موقده ربّانی نیفروزد تصوّرش نتواند "مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَذُرْ" البتّه طيور عقول و افکاری که از اسفل درکات ملک پرواز ننموده چگونه در جوّ سماء ملکوت و فضای جان فزای لاهوت طیران نمایند مگر آنکه بدائع رحمت الهی و لوامع مکرمات سبحانی او را احاطه نماید و بجناح عزّ توحید در ریاض قدس تجرید پرواز نماید تا بر این کوثر عذب فرات وارد گردد و از این چشمه حیات بنوشد و ازین فواکه جنّت قدسیّه مرزوق شود ولکن بعضی از متغمّسین ابحر معانی و راکبین فلك حکمت لدنی ربّانی شوقا للطالبین و جذباً للسالكین رشی از طمطام معانی و طفحی از غمام معرفت سبحانی در مراتب و مقامات محبت بیان نموده اند و دُرّ علم و حکمت را بالماس تبیان سفته اند و مراتب

محبت را بر چهار مرتبه معین نموده‌اند و این عبد در این رساله پنج رتبه ذکر نموده اگر چه در نزد این ذره فانی بنظری مراتب محبت بی حد و شمار است و بنظری در قمیص وحدت آشکار است زیرا اختلاف مقامات محبت از اختلاف مراتب و مقاماتست چه که در هر عالمی از عوالم و مرتبه از مراتب مغناطیس احدیه مشهود است که جذب حقائق کلّ شیء و کشش رقائک کینونات در قبضه اقتدار اوست و آن مغناطیس احدیه مقام محبت و خلّت است اگر عوالم و مراتب را انتها و شماری ممکن بود مراتب محبت هم بمقامات معدوده و مراتب محدوده معین گردد و از همین جهت که اختلاف مقامات محبت از اختلاف مراتب است نه ذات و حقیقت لهذا اگر بنظر دقیق نظر نمائی و بصر را از ملاحظه اعداد و کثرت بیوشانی و بمنظر اکبر وحدت نظر نمایی و از مفازه مهلك تحدید بشاطی بحر توحید وارد گردی دیگر قلم امکان را قدرت نه که در این مقام روحانی رقم کشد و لسان عالم فانی را جرئت و جسارت نه که از این مرتبه ربّانی دم زند باری بعضی از واقفین اسرار توحید در بیان حقیقت محبت بدین نغمه الهی و بدین رنّه صمدانی ترنّی نموده‌اند که محبت میل حقیقی است بجمال خود جمعا و تفصیلاً و آن محبت روحانی و میل رحمانی یا از مقام جمع بجمع بود و آن شهود جمال هویت است جمال و کمال خود را بذات خود بدون توسّط مجالی و مرایاء کائنات و این تجلّی و ظهور ذات است در نفس ذات چنانچه حقائق عاشقین در کتم عدم مستور لکن ذات احدیت علم عشق و محبت افراخته و اعیان مجتذبین در سراقق هویت مخفی لکن معشوق حقیقت با جمال و کمال خویش نرد محبت باخته و یا از جمع بتفصیل

است چنانچه آن ذات یگانه در مظاهر بی حد و کرانه مشاهده انوار جمال خود نماید و آن غیب احدیّه در مرایای مصقوله و مجالی قدسیّه ملاحظه عکس طلعت بی مثال خود فرماید و یا از تفصیل بتفصیل چنانچه اکثر افراد انسانی عکس جمال مطلق را در مرایاء حقائق ممکنات مشاهده نمایند و اشراقات انوار صبح الهی را در مجالی موجودات ملاحظه کنند و این مقامی است که میفرماید: ﴿سَرُّهُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ﴾ که مقام علم الیقین است.

و بدانکه بر عاشقان جمال بی مثال و مجذوبان حضرت ذوالجلال در بعضی از اوقات بحسب المجالی و المرایا تجلّی گردد چنانچه حضرت موسی علی نبینا و علیه السلام لمعان و بوارق تجلیات غیب احدیّت را در شجره لا شرقیّة و لا غربیّة مشاهده نمود و ندای روح بخش ذات هوّیه را از آن نار موقده ربّانیّه استماع فرمود و از این ندای جانفزای الهی و تجلیات انوار فجر ربّانی در قلب مبارکش سراج محبّت و مصباح خلّت و مودّت بر افروخت و حجابات غیریّت و کثرت را بین المظهر و المظهر بسوخت چنانچه سلطان سریر عزّت و ملّیک عرصه ولایت حضرت امام حسن علیه التّحیّة و الثّناء در این مقام میفرماید: "وَ عِنْدِي جَوْهَرٌ عِلْمٌ لَوْ أَبْوَحُ بِهِ لَقِيلَ لِي هَذَا يَعْبُدُ الْوَتْنَا" و غمام فائض ابن فارض گفته: "وَ كُلُّ مَلِيحٍ حُسْنُهُ مِنْ جَمَالِهَا مُعَارٌّ لَهُ بَلْ حُسْنُ كُلِّ مَلِيحَةٍ" بعضی از عارفین اینمقام را بعشق مجازی تعبیر نموده اند لکن نه چنان است بلکه عشق مجازی شبّح و صورت این مقام است زیرا اینمقام از سازج تجرید و لطائف توحید است و در عرف عاشقین و

عارفین بتوحید شهودی تعبیر شده چنانچه حکایت کنند که عارفی بدیده صافی در عوالم ملك و ملکوت نظر میکرد و از گورستانی گذر مینمود سائلی پرسید که چه میکنی گفت غیر آنچه مردم میکنند زیرا مردم خدا را جویند و نیابند و من غیر خدا را جویم و نیابم و یا آن میل و محبت از مقام تفصیل بجمع است و آن مشاهده و محبت عاشقین و مجتذبین است جمال آن ذات احدیت و معشوق حقیقت را لکن منزّه از غبار تیره وسائل و وسائط و مبرا از کدورت مجالی و مرایا و سالکین در اینمقام از کثرات وجود بواحد حقیقی ناظر گردند و چنان در تجلیات جمال قدیم و در اشراقات آفتاب طلعت محبوب جمیل محو و مستغرق گردند که از کائنات بی خبر شوند و از ممکنات سفر کنند تا در فضای جانفزای لقاء جمال ذات احدیت مقرّ گزینند از قطره فانی ببحر باقی راجع گردند و سراج تحدید خاموش نمایند و مشعل توحید بر افروزند و چشم از مشاهده اشراقات و تجلیات شمس حقیقت در خاک پاک نمایند و در خورشید افلاک نگردند و نظر را از ملاحظه بدر عالمتاب در جسم آب منقطع نمایند و قمر منیر را در سماء رفیع بانوار بی حد و حساب مشاهده فرمایند و این مقامی است که میفرماید: ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ این رتبه چهارم از محبت بود اما رتبه پنجم از محبت آن میل روحانی و محبت وجدانی عاشقان جمال احدیت است بجمال خود در نفس خود و این مقام و مرتبه از محبت از جمع بجمع حکایت نماید زیرا این مقام از عنصر لاهوتی خلق شده و از لطیفه ربّانی موجود گشته

حقائق ملکوتی و ماهیات جبروتی را از این رائحه رضوان احدیت و نفحه گلشن هویت نصیبی نه و نفوس مقید و ارواح محدوده را از این مائده قدسی بهر نه.

و در این مقام تجلیات غنای بخت و استغناء بات از سلطان احدیه در حقائق سلاطین ممالك توحید تجلی گردد و غنای حقیقی و دولت دائمی یوم: ﴿يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ﴾ در این مرتبه اعزّ اعلی رخ گشاید و سالک در این مقام از بادیه محو و سرگردانی بر شاطی بحر بیکران و قلزم بی پایان: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ و در گلستان حقیقت و بوستان هدایت: ﴿اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ داخل شود و لمعات تجلیات جمال احدیت را از فجر جمال خود طالع بیند و روائح رضوان حقیقت را از ریاض توحید و گلشن تجرید که در قلب مبروکش سرسبز و خرّم گشته ساطع یابد از فقدان صرف بر دولت بی زوال پی برد و از فقر کلی و مسکنت واقعی بر غنای حقیقی و ثروت دائمی ابدی رسد جمیع اسماء را از مشرق اسمش ظاهر بیند و جمیع صفات را از مطلع ذاتش باهر یابد جمال خود را در جمال حقّ فانی نگرد و جمال حقّ را در جمال خود باقی یابد چنانچه شمس فلك توحید و بدر سماء تقرید حضرت خاتم النبیین - صلی الله علیه و سلم - در عروج معارج احدیه از مزمار ندای جانفزای معشوق حقیقت و غیب هویت تغنی "قِفْ يَا مُحَمَّدُ أَنْتَ الْحَبِيبُ وَ أَنْتَ الْمَحْبُوبُ" استماع نمود و در گلزار ملك و ملکوت و گلستان حقیقت و لاهوت بدین نغمه الهی تغنی فرمود که "إِلَى مَعَ اللَّهِ حَالَاتٌ هُوَ أَنَا وَ أَنَا هُوَ إِلَّا هُوَ هُوَ وَ أَنَا أَنَا" و در این مقام ستاره هستی و

وجود مقید در مغرب نیستی و فنا متواری گردد و آفتاب هستی مطلق از فجر احدیت بی نقاب سر بر آرد و طلوع فرماید و اتحاد ساقی و شراب و شارب آشکار گردد فَنِعَمَ ما قال:

روح دل کو مست جام قدسی است

خود می و خود ساغر و خود ساقی است

باری این مقام اعظم اکبر در مرتبه اولیّه مختصّ است بشموس حقیقت که از فجر الهی طلوع نمودند و طلوعشان را طلوع و غروبی نه و در مغرب ربّانی غروب نمودند و غروبشان را افولی و نزولی نه بلکه لم یزل از صبح الهی انوار جمالشان بر هیاکل توحید لائح و رخشنده است و لا یزال در وسط الزوال خورشید طلعتشان بر حقائق تجرید روح بخشنده و لکن تجلیات این مقام از این شموس لائحات در مرایاء حقائق سالکین و طالبین تجلی فرموده چنانچه اگر مرآت قلوب از کدورات عوالم کثرت و حدود ممتاز گردد تجلیات این مقام در او منطبع آید و اگر زجاجه نفوس و مشکوة صدور بقوّت نفوس قدسیّه صافی و رقیق شود سراج فیوضات الهیّه در او مشتعل گردد.

باری ای سالک سبیل هدایت نظر را دقیق نما و بصر را رقیق فرما تا در این پنج رتبه از مراتب محبّت که ذکر شد جمیع مقامات محبّت را که در کلّ عوالم

جمع و تفصیل و جمع جمع و تفصیل تفصیل مندمج و مندرج است ادراک فرمائی و همچنین بعضی از واقفین اشارات قدسیه بر آنند که محبت حق بعباد ظهور تجلیات الوهیت و ابقاء صفات لاهوتیت است در هیاکل و مجالی ناسوتیه و محبت عبد بحق انعدام هستی و افناء صفات ناسوتی است در بقاء لاهوتیه و ظهورات الوهیه چنانچه گفته‌اند که "محبة الله للعبد ابقاء اللاهوتية في فناء الناسوتية و محبة العبد لله افناء الناسوتية في بقاء اللاهوتية" و بهمین دو رتبه اختصار نموده‌اند و نسبت محبت بحضرت رب العزة حقیقت دانند و لکن نسبتش را بعد مجازی دانند زیرا محبت حق اصل است و سبقت داشته بر محبت عباد چنانچه در آیه مبارکه میفرماید:

﴿فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَ﴾.

باری این طیر فانی اگر تا قیام الساعة در گلستان عشق بر شاخسار شوق ببدایع نغمات روحانی تغنی نماید مراتب و مقامات آن اتمام نپذیرد و بآخر نرسد لهذا بدین چند کلمه اختصار نمودیم و اما مقام خلقت بدانکه مخلوقات بر چند قسمند قسمی خلق ارحام است که در ارحام خلق شوند و قسمی خلق الساعة است که بنفسه متکون گردند چون حیوانات که در اثمار تولید یابند و قسمی در بیضه موجود شوند و این اقسام خلقت اجسام است و لکن خلق باطنیه الهیه و بعث خفیه ربانیه خلقی دیگر و بعثی دیگر است و آن خلق ارواح قدسیه است در هیاکل موحدین و در افئده عارفین و خلق اعیان و حقائق است در ملکوت سموات و ارضین اگر چه بعضی از عارفین اعیان و قابلیات و حقائق و ماهیات را مجعول

و مخلوق ندانند بچند دلیل اوّل آنکه گفته‌اند که شأن مخلوقات و مجعولات حدوث است و حادث آن است که نبوده بعد بوجود آید و این حقائق و اعیان لم یزل در مرآت علم حضرت ربّ العزّة موجود و ثابت بوده چه که علم بی‌معلوم ممکن نشود و علم از صفات ذاتیه است که عین ذاتست و قدیم است پس اگر گوئیم که این حقائق و قابلیّات حادث است استغفر الله معتقد بجهل در ذات واجب الوجود شده‌ایم چه وجود علم منوط بوجود معلومات است و اگر معلومات حادث بود لازم آید که از ذات حقّ قبل از خلق معلومات سلب علم گردد و این کفری است صراح و ثانی آنکه بدلائل عقلیه و نقلیه ثابت و مبرهن است که جبر باطل و در آفرینش حقّ باید جور و اجبار نمود و عدالت کلّیه الهیه را ثابت کرد چه اگر گوئیم حقّ سبحانه کینونتی را بر سعادت و کینونتی را بر شقاوت خلق نمود اکراه و اجبار در خلقت لازم آید و حال آنکه جعل و خلق ممکنات نسبت بآن سلطان وجود یکسان است چنانچه میفرماید: ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ﴾ و همچنین: ﴿وَمَا خَلَقَكُمْ وَ مَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ و چون ثابت است که حضرت ربّ العزّة موجودات و ممکنات را بطریق اجبار و اکراه خلق ننموده پس باید بآنچه مقتضای قابلیّت ایشان است خلق فرماید تا خللی در عدل کلّی الهی و مقام اعطاء کلّ ذی حقّ حقّه راه نیابد در اینصورت جائز ننموده و نیست که قابلیّات موجود است و ماهیّات ممکنات معدوم بوده و بعد موجود شدند و آنچه مقتضای ذاتی ایشان است از سعادت و شقاوت طلب نمایند زیرا در اینصورت این ماهیّات و قابلیّات شیء نبوده بلکه عدم صرف بوده چگونه وجود را قایلند و عدم را قابلیّت وجود نبود چه که

انصاف شی بنقیض خود ممکن نبود پس باین دلائل عقلیه این حقائق که گاهی تعبیر از آن بماهیات و قابلیتات و اعیان نمایند لم یزل بوجود علمی موجود و در مرآت ذات حق بنحو بساطت و وحدت مندمج و مندرج بوده نه بنحو تکثر چه وجود کثرت در ذات واجب الوجود نقص است بدلائلی که از پیش گذشت ولکن بعضی از واقفین اشارات خفیه و متعارجین معارج احدیه بر آنند که حقائق و قابلیتات مخلوق و مجعولند و اعیان و ماهیات حادث و معلول و رائحه از روائح قدس لا اولیه استشمام ننموده‌اند و نسیمی از ریاض عزّ قدم استنشاق نکرده‌اند و در رضوان توحید بر اغصان تجرید و افنان تفرید بدین نغمه لاهوتی و رنه ملکوتی در کشف اشکالات و رفع محذوراتی که از پیش گذشت در تعلق علم بمعلومات تغنی نموده‌اند و بچند دلائل متقنه و براهین محکمه در اینکه علم الهی مستلزم و تابع معلومات نیست تمسک و تشبّث جسته دلیل اول آنکه استدلال نموده‌اند بر اینکه صفات و اسماء ذاتیه ثبوتیه از علیم و بصیر و سمیع و سائر صفات ذاتیه در عالم احدیه عین ذات حق است بدون شائبه غیریّت و امتیاز بین الصفات و الذات بقسمی که در مرتبه ذات علمی غیر از ذات نه و ذاتی دون علم نه بلکه در آن مرتبه علم عین ذات و ذات عین سمع و سمع عین بصر و بصر عین حیات و حیات عین ذات است چنانچه در کتب شیخ اکبر از فتوحات و فصوص اشاره باین مطلب بلند اعلی بسیار است و این اطلاقات متعدّده متکثره بر آن ذات احدیت از سمیع و بصیر و علیم تعبیرات کمالیه و عنوانات شیء واحد است والا در آن مرتبه اکبر اعظم صفاتی غیر ذات موجود نه چنانچه پادشاه عرصه ولایت و عنقاء مشرق

علم و حکمت حضرت علی بن ابی طالب کرم الله وجهه میفرماید: **"كَمَالُ التَّوْحِيدِ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ"** چه اگر در بین صفات و آن ذات احدیت فرقی آشکار و امتیازی نمودار بود خارج از دو جهت نبود یا جزء ذات بودند یا خارج از ذات در صورت اجزاء ترکیب لازم آید و آن نیز بدلائل عقلیه و نقلیه باطل است و در صورت غیر اجزاء تعدّد قدام لازم آید و آن نیز بدلائل عقلیه و نقلیه باطل است پس ثابت و مبرهن گشت که جمیع صفات ثبوتیه عین ذات احدیت است بدون امتیاز و اختلاف واحدی بکنه ذات او پی نبرده و حقیقت آن جوهر الجواهر را درک ننموده لم یزل در علو تقدیس و سمو تسبیح خود منزّه از ادراک موجودات و مقدّس از احاطه عقول ممکنات بوده چنانچه شمس سماء تفرید و شمع شبستان توحید خلاصه المرسلین خاتم النبیین - صلی الله علیه و سلم - در مقام معرفت آن ذات احدیت بنغمه **"مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ"** در فضای ملك و ملکوت تغیی نموده‌اند و برته **"رَبِّ زِدْنِي فِيكَ تَحِيْرًا"** بر اغصان شجره وجود ترئی فرموده‌اند زیرا علم بهر شی احاطه بآن شی است تا نفسی بر شی احاطه ننماید حقیقت آن را ادراک نکند چنانچه میفرماید: **"وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ"** و همچنین میفرماید: **"بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ"** و این بسی واضح و آشکار است که هیچ موجودی نتواند که احاطه بر آن ذات احدیت بنماید پس چون ثابت گشت که معرفت ذات حق ممتنع و محال است و معرفت علمی که عین ذات حق است نیز ممتنع و محال است چه که بین ذات و صفات بهیچ وجه من الوجوه فرقی موجود نه در اینصورت آن علمی که عین ذات است هیچ نفسی بکنه او پی نبرده و ادراک و تعقل ننموده تا مطلع

گردد و ملاحظه نماید که علم حقّ باشیاء چگونه است مستدعی معلوماتست یا نه و تابع حقائق و قابلیّات اشیاء است یا نه بلی در حیّز امکان علم بی‌معلوم ممکن نگردد و لکن در ذات هیچ نفسی ادراک ننموده و در امتناع معرفت شئون و صفاتیکه عین ذات حقّ است بلبل بستان تمجید و عندلیب گلستان تجرید اسد الله الغالب (علی بن ابی طالب) - کرم الله وجهه - باکمل بیان و افصح تبیان بیان نموده‌اند و حقیقت این مطلب بلند اعلی را بچند کلمات لطیفه مکشوف و عیان فرموده‌اند اینست بیان آنحضرت که میفرماید "مَنْ سَأَلَ عَنِ التَّوْحِيدِ فَهُوَ جَاهِلٌ وَ مَنْ أَجَابَ عَنْهُ فَهُوَ مُشْرِكٌ وَ مَنْ عَرَفَ التَّوْحِيدَ فَهُوَ مُلْحِدٌ وَ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ التَّوْحِيدَ فَهُوَ كَافِرٌ" یعنی اگر نفسی از توحیدیکه عین ذات احدیّت و غیب هویت است سؤال نماید دلیل بر جهل آن سائل است زیرا سؤال از شیئی که ادراک آن ممتنع و محال است مدلّ بر جهل و نادانی است و هر نفسی هم که این سؤال را جواب گوید از برای آن واحد احد شریک و مانندی بسته زیرا آنچه بعقل و ادراک خود تعقل و تصوّر نموده آن صور خیالیّه و تصوّرات عقلیّه خود او است و آن غیب الغیوب معروف هیچ نفسی و معلوم هیچ عالمی نگردد پس آنچه ادراک و تصوّر نموده آن را شریک حضرت حقّ سبحانه انگاشته و هر نفسی که ادّعای معرفت توحیدی که عین ذات حقّ است نماید ملحد است زیرا آنچه بعقل و ادراک خود شناخته و درک نموده آن غیر ذات حقّ است پس در معرفت الحاد نموده است و هر نفسیکه عارف بتوحید آن ذات یگانه نظر باثار و افعال نکرد کافر است چنانچه اگر در ذرات ملک و ملکوت نظر نمائی جمیع را آیات مدلّه بر توحید آن سلطان احدیّه ملاحظه کنی

فاما دليل ثانى بر اينكه علم حق سبحانه و تعالى تابع معلومات نه آنكه گفته‌اند بدلائلى كه از پيش گذشت ثابت و مبرهن شد كه علم عين ذات حق است بدون شائبه تخالف و تغاير يعنى ذات بتمامه علیم است و ذات بتمامه سمیع است و همچنين سائر صفات ذاتیه اگر چه بعضی از علماء گفتند كه نه عين ذات است و نه خارج از ذات زیرا اگر گوئیم عين ذات است بدون امتیاز نفی علم لازم آید و این نقص است ولكن مقصود این نیست بلکه عوالم الهیه مالانهایه است و در هر عالم اسماء و صفات حکمی دارد در عالم احدیه عين ذات است و در عالم واحدیه ممتاز از ذات و این مراتب احدیه و عماد واحدیه و الوهیه لم یزل باقى و بر قرار بوده چنانچه شخصی در حضور یكى از اولیای الهی حدیث: **"كَانَ اللَّهُ وَ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ مِنْ شَيْءٍ"** بر زبان راند چون آن واقف اسرار مكنونه استماع نمود فرمود: **"الآن يَكُونُ بِمِثْلِ مَا قَدْ كَانَ"** باری اگر علم حق سبحانه مستدعى و مستلزم معلومات و مقتضى قابلیات اشیاء بود ذات او مستدعى و مقتضى آنست و این باطل است زیرا طلب و اقتضاء مستلزم احتیاج است و احتیاج صفت ممكن است نه واجب و حق سبحانه غنی بالذات است.

و اما دليل ثالث آنكه گفته‌اند كه علم ممكن تابع و مقتضى معلوماتست و بدون معلوم ممتنع و محال است و اگر علم واجب نیز تابع و مستدعى معلومات بود آن نیز علم ممكن است و این واضح و ثابت است كه آنچه در امکان است در حق محال است چه كه بهیچ وجه مماثلت و مشابَهت و مجانست و موافقت ما بین

خالق و مخلوق و وجوب و امکان و حق و خلق نبوده و نیست زیرا لم یزل صفت حق سبحانه قدرت و عزّت و غناء بحت بوده و شأن مخلوقات و ممکنات ذلّت و مسکنت و فقر صرف و آنچه صفات ذاتیه که از برای ممکنات و موجودات ثابت است آن جوهر الجواهر و حقیقة الحقائق در علو تنزیه و سمو تقدیس خود از آن صفات منزّه و مبرّاست در این صورت چه مناسبتی بین وجوب و امکان و حق و خلق بوده پس باین دلیل علم حق تابع معلومات نبوده و نیست زیرا علم ممکن مستدعی آن است و اما دلیل رابع آنکه گفته‌اند اگر اعیان و قابلیّات اشیاء در ذات حق موجودند عین ذات حقّند پس قابلیّات و حقائق نیستند زیرا واضح و مبرهن است که عالم غیر معلوم است بلی عالم عین معلوم است و این علم شیء است بنفس خود و اما بغیر خود البتّه غیر معلوم است پس اگر این حقائق و اعیان عین ذات است بدون تکثر و اختلاف پس معلومات نیستند چگونه طالب وجود باشند و حال آنکه ذات حق سبحانه موجود است و او را احتیاج علی‌حده نباشد بوجود باری باین دلائل که ذکر شد تمسّک و تشبّث جسته و ثابت نموده‌اند که علم حقّ تابع معلومات نبوده تا نفسی معتقد بر این گردد که حقائق و اعیان مخلوق و مجعول نیستند چه که استدلال نموده‌اند که علم از صفات قدیم است و معلومات در حضرت علم ثابت و بوجود علمی موجود بوده‌اند و بقدیم جعل تعلّق نگیرد زیرا مجعول مستلزم حدوث است.

خلاصه مطلب آنکه در علم دو ملاحظه نموده‌اند يك ملاحظه عینیت و حقیقت و دیگر ملاحظه فعلیت چنانچه از ذکر علم علمیکه عین ذات حق است قصد کنند و یا علمیکه تابع و متعلق بمعلومات است اراده نمایند اول را قدیم و عین ذات حق دانند و ثانی را حادث و عین اشیاء ملاحظه نمایند و دلیل بسیاری بر این مطلب ذکر نموده‌اند ولکن این رساله گنجایش ذکر ندارد.

باری از این جهت که علم متعلق بمعلوماترا حادث دانند معلومات را که حقائق و قابلیتات اشیاء است نیز حادث و مجعول و مخلوق دانند و همچنین گفته‌اند که قابلیتات و مقبولات در يك زمان موجود شدند و در یکحین منجعل گردیده اند مثلاً گفته‌اند که جمیع اشیاء مرکبند از دو چیز یکی قابل و دیگری مقبول و مقصود از مقبول ماده و هیولا است و مراد از قابل هیئت و صورت که آن ماده را از حیّز لا تعین و اطلاق بتقیّد آورد و از لا حدّ بعرصه حدود کشاند و بصورت مخصوصه معینّه متعین گرداند مثلاً در حروفات و کلمات ملاحظه نمائید که از دو شیء ترکیب شده‌اند یکی ماده که مرکب و مداد است و مقبول است و دیگری هیئت و صورت حروفات و کلمات است که قابلست حال این ماده مخصوصه و هیئت مخصوصه در یکزمان خلق شدند اگر چه ماده کلیّه قبل از هیئت مخصوصه خلق شده است چنانچه مشهود است که قبل از وجود این صور و اشکال مخصوصه در خارج مرکب بوجود خارجی موجود بوده و بصورت معینّه و هیئت مخصوصه متعین نگشته و لیاقت صور کلّ حروفات و استعداد و صلاحیت

تشکل بهیئت جمیع کلمات داشته منحصر و مخصوص بهیئت و صورتی معینّه نبوده و همچنین هیئت و صورت کلّیه قبل از مادّه مخصوصه موجود بوده چنانچه قبل از وجود مادّه مخصوصه که مرکب و مداد باشد هیئت کلّیه و صورت کلّیه حروفات و کلمات در ذهن کاتب بوجود ذهنی موجود بوده و لکن هیئت کلّیه و مادّه کلّیه نیز با هم خلق شده زیرا ممکن نبوده و نیست که شیء وجود خارجی داشته باشد و بهیئت متصور نباشد زیرا مادّه و هیولا در وجود محتاج صورت است و هیئت و صورت در ظهور محتاج مادّه است چنانچه گفته‌اند:

هیولا در بقا محتاج صورت تشکل کرده صورت را گرفتار

و این دور باطل نیست و این را بمتصادقان و متضایفان تعبیر نموده‌اند زیرا دور باطل آن است که شیء موقوف بچیزی بود که آن موقوف باوست در یکرته یا دو رته و چون مشهود شد که مادّه مخصوصه و هیئت مخصوصه در یکحین خلق شده و هیئت کلّیه و مادّه کلّیه نیز در یک آن خلق شد پس قابلیّات و مقبولات در یکزمان موجود شدند و تقدّمی جز بالذات در میانشان نیست.

و اما آنچه از پیش گذشت که اگر ایجاد و حدوث بحقائق و قابلیّات تعلّق گیرد اکراه و اجبار در آفرینش حقّ و غنیّ مطلق لازم آید و این منافی عدالت کلّیه و رحمت منبسطه الهیه است زیرا اگر حقّ سبحانه قابلیّتی را از سجن و قابلیّتی را از

علیین خلق فرماید عدالت ربّانیّه مشهود نگردد این حرفی است تمام ولكن كسانیکه قائل بحدوث حقائق و قابلیتات گشته‌اند بر آنند که خلق و ایجاد و فعل حقّ نسبت بجمیع مجعولات و مخلوقات یکسانست بدون فرق و تفاوت ولكن مجعولات و مفعولات هر کدام برضا و طلب خود رتبه از وجود را قبول نموده‌اند مثلاً در شمس و اشعه آن ملاحظه نمائید که نسبت افاضه و فعل او بجمیع اشعه یکسان است ولكن اشعه بطلب و رضای خود بعضی در صد هزار فرسنگ دور از شمس مقرّ گزیده‌اند و بعضی در قرب و حول شمس طائف گشته‌اند حال ملاحظه نمائید اشعه که از شمس سما در اطراف و اکناف و محلّ بعید و مکان قریب منتشر و پراکنده گردیده‌اند نه این است که شمس بعضی را در قرب جمال خود و بعضی را در مکان بعید قرار داده بلکه بهیچ وجه در افاضه وجود تفاوت و توفیر بهیچ يك نگذاشته و جمیع را بیک تجلّی ظاهر نموده ولكن هر کدام بطلب خود مقام و مرتبه را قبول نموده و همچنین آنچه از پیش گذشت که اگر حقائق موجودات معدوم صرف بودند چگونه موجود شدند و حال آنکه عدم را لیاقت وجود نه چه که اتّصاف شیء بنقیض خود ممکن نبوده و نیست در جواب گفته‌اند که این حقائق و قابلیتات معدوم صرف نبوده بلکه در مرتبه امکان بوجود امکانی موجود بودند و لكن نه بوجود اعیانی و فرق در میان وجود اعیانی و وجود امکانی بسیار است دیگر ذکر آن سبب تطویل گردد.

باری بعضی از عارفین که بسموات معانی عروج نموده‌اند اعیان و حقائق و قابلیات را قدیم و غیر مجعول دانند و بعضی دیگر از واردین شریعه علم و حکمت ماهیات و حقائق را مجعول و مخلوق و حادث شمردند و این عبد فانی بیانات و استدلالات هر دو طائفه را باتمّ بیان و اکمل تبیان در این رساله ذکر نموده و لکن در نزد خود این عبد جمیع این بیانات و مطالب و مقامات و مراتب در مرتبه و مقام خود تمام است بدون مشاهده خلل و فتوری زیرا اگر چه منظور یکی است و لکن نظرات عارفین و مقاماتشان متفاوتست و هر نظری بالنسبه بمقام و مرتبه که ناظر در آن مقام واقف است تمام و کمال است.

و بدان ای عاشق جمال ذی الجلال که اختلاف اقوال اولیا از اختلاف تجلیات اسماء حقّ و اختلاف مظهریت است زیرا در کینونت هر مرآت از مرایاء صفات حقّ و حقیقت هر مظهري از مظاهر غنیّ مطلق اسمی از اسماء حقّ بر سائر اسماء سلطنت نماید اگر چه انسان بخلعت "لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم" سرافراز گشته و قمیص روحانی ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ در بر نموده چه که حضرت حقّ سبحانه هر شیئی از ممکنات و موجودات را باسمى از اسماء تجلی فرموده چنانچه بعضی از اولی العرفان گفته‌اند که ملائکه مظاهر سبّوح و قدّوسند و شیاطین مظاهر یا مضلّ و متکبرند و همچنین سائر اشیاء هر کدام در ظلّ تجلیات اسمی از اسماء حقّ موجودند و اگر این لطیفه ربّانی و دقیقه صمدانی يك آن از شیئی منقطع شود البته معدوم صرف و مفقود بحت گردد و لکن انسان

مطلع الفجر است یعنی بدایت روز وحدت و هدایت است و انتهاء لیل کثرت و ضلالت و مرآت منطبعه از جمیع اسماء متضاده متغایره است و منبع ظهور کلّ صفات الوهیت و ربوبیت است زیرا عالم انسانی عالم کلمات تامّاتست این است که میفرماید: "خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ" ای علی هیئة اسمائه و صفاته.

باری با وجود آنکه مطلع ظهور کلّ اسماء الهیه و مشرق طلوع کلّ صفات ربّانیّه است لکن يك اسم از اسماء الهیه در او اشدّ ظهوراً و اكبر بروزاً است که کینونتش از آن اسم بدء شده و بآن اسم عود نماید خلاصه مطلب آنکه بعضی از اولیای الهی چون تشعشع انوار جمال باقی را در علوّ تنزیه و رفرف تقدیس بچشم باقی ملاحظه نمایند لهذا از شئونات کلّ عوالم ذات احدیه را تسبیح و تقدیس نمایند زیرا که در کینونت این هیاکل صمدانی اسماء تقدیس و تنزیه تجلّی نموده و بعضی از عارفین اسرار خفیه مظاهر اسماء الوهیت و ربوبیتند این است که در اینمقام انوار جمال ربّ الارباب را بی وجود مربوب و خالق را بدون مخلوق و علیم را بی معلوم مشاهده ننمایند.

و اما بعضی از واقفان رموز احدیه اگر چه در افئده و حقائقشان يك اسم از اسماء الهیه اشدّ ظهور است ولکن از هر اسمی از اسماء حقّ و صفتی از صفات غنیّ مطلق در کینونتشان عکسی مشهود است و انواری مشهور از این جهت در مقام تنزیه صرف و تقدیس بحث که میفرماید "كَانَ اللَّهُ وَ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ مِنْ شَيْءٍ" آن

ذات احدیّت را قدیم بالذات و الصفات مشاهده نمایند لکن منزّه از وجود معلومات و حقائق موجودات و در این رتبه ماسوی الله را معدوم صرف و مفقود بحت شمرند این است در اینمقام حقائق و موجودات و ممکنات را حادث بینند قدیمی جز ذات حقّ موجود ندانند و در مقام دیگر که مقام تجلیات اسم علیم و اسماء الوهیّت و ربوبیّت است حقائق اشیاء را نیز قدیم شمرند و علم را تابع معلومات ملاحظه نمایند.

ای سالک مسالك هدایت در مغرب نیستی و فنا متواری شو تا از مشرق هستی و بقا طالع شوی و سر در قمیص فقر و افتقار از ما سوی الله فرو بر تا از جیب رحمت ذوالجلال سر براری و در هوای عشق و جذب پرواز کن تا برفرف علم و حکمت صمدانی عروج نمائی و چشم را از غبار تیره عوالم ملک و ملکوت پاک و طاهر کن و بعین الله الناظره و بصر حدید در صنع جدید بدیع الهی مشاهده فرما تا این اسرار مستوره و رموز مخفیّه الهیّه را بی حجاب و نقاب ملاحظه نمائی و در جنّت احدیّه که مقام اتّحاد کلّ کثرات است نظر بر رجوع بواحد حقیقی وارد گردی این است نصیب نفوسیکه بانفاس قدسی مؤانست جسته‌اند اذا فاسع بذاتک و روحک و قلبک و فؤادک الی هذا المعین الذی تجری منه سلسبیل حکمة الله الملك العزیز الوهاب.

و اما مقصود از معرفت بدان ای سالک سبیل هدی که ابواب معرفت کنه ذات حق مسدود است بر کلّ وجود و طلب و آمال در این مقام مردود هرگز عنکبوت اوهام بر اغصان عرفان حقیقت عزیز علام ننند و پشه خاک پیرامن عقاب افلاک نگرده حقیقت نیستی چگونه هویت هستی را ادراک کند و فناء صرف چگونه بر جوهر بقا واقف گردد زیرا که لطائف حقائق جوهریات موجودات و بدائع جواهر مجردات ممکنات بکلمه امر او و آیتی از آیات او خلق شده و بیک تجلی از اشراقات شمس مشیت او موجود شده و اگر متعارجین سماء عرفان و متصاعدین ملکوت حکمت و ایقان ببقاء ذات احدیت در هوای بی‌منتهای معرفت کنه آن جوهر الجواهر پرواز نمایند البته شبری طیّ نمایند و بحقیقت راه پی نبرند جمله ادراکات بر خرهای لنگ حق سوار باد پُران چون خدنگ اینست که سیّد الاولین و آخرین در اینمقام اظهار عجز و فقر را کمال علم و غایة القصوی حکمت دانسته‌اند و این جهل را جوهر علم شمرده‌اند چنانچه میفرماید: "مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ" و همچنین میفرماید "رَبِّ زِدْنِي فِيكَ تَحِيْرًا" و در اینمقام جز حیرانی صرف و سرگردانی بحت تحقق نیابد زیرا ادراک شیء مر شیء را منوط بدو چیز است اول احاطه است یعنی تا شیء بر شیء احاطه ننماید ابداً ادراک کنه او نتواند و این معلوم است که هیچ نفسی بر ذات حق احاطه ننموده تا بکنهش پی برد و یا از ریاض عرفان حقیقت ذاتش رائقه استشمام نماید و علم و ادراک بی‌احاطه تحقق نیابد و ثانی مشابهت و مماثلت است یعنی تا شیء مشابهت بشیء نداشته باشد بهیچ وجه تصوّر حقیقت آن نتواند چه که فاقد مراتب و عوالم آنست چگونه تواند تعقل و تصوّر آن نماید مثلاً

حیوانات و نباتات و جماد هرگز تصوّر حقیقت انسان نتواند زیرا من حیث الحقیقه در میان انسان و این اجناس بهیچ وجه مشابَهت و موافقت نبوده و نیست و این بسی واضح و مبرهن است که از برای ذات حقّ سبحانه هیچ شبهی و مثلی و نظیری نبوده و نیست زیرا مشابَهت در نزد حکما موافقت در کیف است و تا دو چیز در کیف موافق و مطابق نباشند آنرا مشابَه نتوان گفت مثلاً هرگز روز روشن نورانی را بشب تیره ظلمانی تشبیه نتوان نمود و نار مشتعل موقده را بمیاه منجمده مثل نتوان زد زیرا در کیف که آن درخشندگی و تیرگی و اشتعال و افسردگیست موافق و مطابق نیستند و لکن اگر گوئی که این یاقوت احمر چون سراج منیر متلاًّلاً است این تشبیه موافق افتد زیرا در کیفیّت که آن درخشندگی است مطابقند و کیف از جمله اعراض است که حال و عارض اجسام گردد و این ثابت و محقّق است که ذات حقّ جسم نیست تا محلّ اعراض شود و در کیف موافقتی از برای او تصوّر گردد تا مشابَهی از برای او تحقّق یابد و آن مشابَه ادراک کنه ذات حقّ سبحانه نماید و بحقیقتش پی برد فُسُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَقُولُ الْوَاصِفُونَ فِي وَصْفِهِ عُلُوًّا کَبِيرًا پس مقصود از عرفان در این حدیث شریف معرفت کنه ذات حقّ نبوده و نیست چه که از حیّز امکان خارج است بلکه مقصود معرفت آثار و تجلّیات آن غیب اقدس امنع بوده و هست زیرا هر چه عقول مجرّده و نفوس زکیّه صافیّه طیّ عوالم عرفان نمایند جز مراتب آیه مدلّه بر سلطان احدیّه که در حقائق انسانیّه ودیعه گذاشته شده ادراک ننماید و آنچه بجناح نجاج در فضای بی‌منتهای علم و شهود پرواز نمایند جز احرف کتاب نفس خود نخوانند این است که میفرماید: ﴿اقْرَأْ

کَتَابُكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿﴾ مثلاً در دایره ملاحظه نمائید که آنچه پرگار سیر و حرکت نماید جز بر حول آن نقطه که مرکز آن دایره است دوران ننماید و آن آیه متجلیه در حقیقت نفوس ملکوتیه بعینه حکم آن نقطه دارد که جمیع حواس و مدارک انسان حول آن آیه لاهوتیه طائفند و لکن این آیه متجلیه از شمس هویه و امانت سلطان احدیه در حجابات و سبحات انفس محتجب و مستور است چون شعله نورانی که در غیب شمع و سراج قبل از اشتعال منطوی و مکنونست و تا این نیر سماء توحید در مغرب حقائق انسانیّه متواریست هیچ نفسی از شئون لاهوتیه که در غیب حقیقت انسان مکنونست واقف نه این است که چون شمس هویت از مشارق قیومیّت طالع و لائح گردد نفوسیکه بعرفان این مطالع عزّ احدیه و مشارق صبح الهیه فائز شده در ظلّ تربیتشان تربیت شوند تا آن آیت رحمن چون صبح انوار از جیب حقائق نفوس مطمئنّه سر بر آرد و رایت ظهور بر اعلام قلوب بر افرازد و این مشارق انبیاء و اولیای حقّند که شمس حقیقت از این افق بر کلّ شیء افاضه فیوضات نامتناهیّه میفرماید و سالک چون باینمقام اعزّ اعلیٰ فائز شد مهبط اسرار مکنونه الهیه و مطلع انوار غیبیه صمدانیّه گردد در هر آنی بجنت بدیعی داخل شود و در هر لحظه بنعمت جدیدی مرزوق گردد صدر منشرح را لوح محفوظ الهی مشاهده کند که در او اسرار ما کان و ما یکون مستور است و قلب منیر را مرآت صافیّه منعکسه از صور کلّ عوالم ملاحظه نماید جمیع حجابات عوالم کثرت و ظلمت را بیک شعله نار محبّه الله بسوزاند باری مقصود از معرفت در

این حدیث قدسی معرفت ظهور حقّ است از این مشارق قدس احدیّت یعنی انبیاء و اولیای الهی و الاّ کنه ذات او لم یزل معروف نفسی نبوده و نخواهد بود.

ای سالک سبیل محبوب بدان اصل مقصود در این حدیث قدسی ذکر مراتب ظهور و بطون حقّ است در اعراش حقیقت که مشارق عزّ هویتند مثلاً قبل از اشتعال و ظهور نار احدیّه بنفسها لنفسها در هویت غیب مظاهر کلّیه است آن مقام کنز مخفی است و چون آن شجره مبارکه بنفسها لنفسها مشتعل گردد و آن نار موقده ربّانیّه بذاتها لذاتها بر افروزد آن مقام "فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرِفَ" است و چون از مشرق ابداع بجمیع اسماء و صفات نامتناهیّه الهیّه بر امکان و لامکان مشرق گردد آن مقام ظهور خلق بدیع و صنع جدید است که مقام "فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ" است و چون نفوس مقدّسه حجابات کلّ عوالم و سبحات کلّ مراتب را خرق نمایند و بمقام مشاهده و لقا بشتابند و بعرفان مظهر ظهور مشرّف آیند و بظهور آیه الله الکبری فی الافئده فائز شوند در آن وقت علّت خلق ممکنات که عرفان حقّ است مشهود گردد.

پس ثابت و مبرهن شد که مقصود از عرفان معرفت مظاهر احدیّه است چه که جمیع مراتب و مقامات بعنایات این هیاکل مقدّسه میسر گردد و این ابواب لم یزل بر وجه عباد مفتوح بوده ولکن ناس خود را باشتغال شئونات مؤتفکه از عنایات یوم الوصال محروم نمایند چنانچه در این ایّام شمس ولایت از افق ابهی مشرق و

لائح است و باین کلمات لاهوتیه ناطق "قد فصلت نقطة الأولیّه قامت الألف الإلهیّة و ظهرت ولایة الله المهیمن القیوم" و لكن کلّ از او غافل و بهوای خود مشغول.

فوالله الذی لا إله إلاّ هو اگر نفسی رائحه از این ریاض استشمام نماید البتّه بجان بکوشد که شاید از این بحر بی‌پایان نصیبی برد اگر چه در این ایّام نه چنان عباد از جوهر مقصود محتجب گشته‌اند که بذکر در آید جز اکتساب شئونات دنیّه زائله علوی ندانند و غیر از جمع زخارف فانیه عزّتی نخواهند از حصن حصین محکم دوری جسته‌اند و در بیت عنکبوت که اوهن بیوتست مأوی نموده‌اند بقطره ماء منتته اجاج از بحر البهور عذب مّواج گذشته‌اند و بظلمت لیل دهماء از ضیاء نیّر اعظم اعلی غافل گشته‌اند با وجود آنکه در کلّ حین ببصر ظاهر بی‌اعتباری این خاکدان ترابی را مشاهده میکنند فوالله اگر اقلّ از لمح بصر تفکر نمایند البتّه چون برق ساطع از امکان و ما فیها بگذرند و از این گذشته باین عقل جزئی پر فطور اراده نموده‌اند مقامات و مراتبی را که از عقول کلّیه مستور است ادراک نمایند و چون این مراتب در تنگنای عقل سقیمشان نگنجد انکار کنند با وجود آنکه جمیع اعضا و جوارح و ارکانشان شهادت بر حقیقت آن مراتب و مقامات دهند ان شاء الله امیدواریم که از انفاس قدس رحمن که از یمین سبحان ساطع است نفوسی در ظلّ حقّ محشور شوند که بقدمی از سدرۃ المنتهای عوالم عرفان در گذرند ﴿وَلَيْسَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾ چه قدر حسرت و تأسّف است از برای انسان که از فضل اکبر محروم ماند در این فصل ربیع الهی که اشجار جنان باورق و ریاحین حکمت

مزین گشته و عندلیبان ریاض هویت بیدائع الحان بر افنان شجره طوبی در تغنی و
ترتی و سلطان کلّ در انجمن بلبان شیدا کشف نقاب و خرق حجاب فرموده
فطوبی للفائزین.

ای حبیب این بال و پر در هم شکسته گل آلوده را که از قدم عالم حکایت
میکند بریز تا بپره‌ای عزّ توحید در این فضای وسیع و سماء منیع پرواز نمائی
بجان بکوش تا بمائده بدیعه که از سماء هوّیه در نزول است منتعم گردی و بفواکه
قدسیّه از شجره لا شرقیه و لا غربیه مرزوق شوی این طیور آشیانه حیرت را شوری
دیگر در سر است و این آوارگان سبیل محبوب را جذبی دیگر در دل باید چهار
تکبیر بر ما کان و ما یکون زد و عزم کوی جانان کرد چشم را از غیر دوست بر
بست و بجمال مشهود گشود و سامعه را از کلّ انکار پاک و مطهر ساخت تا از
مزامیر آل داود الحان بدیع ملّیک محمود استماع نمود

ای دای پر عطای ذوالمنن	واقف جان و دل و اسرار من
در سحرها مونس جانم توئی	مطلع بر سوز و حرمانم توئی
هر دلی پیوست با ذکرتم دمی	جز غم تو می نجوید محرمی
خون شود آن دل که بریان تو نیست	کور به چشمی که گریان تو نیست
در شبان تیره و تار ای قدیر	یاد تو در دل چه مصباح منیر
از عنایات بدل روحی بدم	تا عدم گردد ز لطف تو قدم

بنگر اندر فضل خود ای ذوالعطاء
از کرم بال و پری احسان نما

در لیاقت منگر و در قدرها
این طیور بال و پر اشکسته را